

Eski Türkçe Etimolojiler (1)*

Mehmet Ölmez
(İstanbul)

Tarihî dönem Türk dillerine ait metinlerde yer alan ve seyrek olarak kullanılan kimi sözcükler yeni yayınlarla sayısını artırmakta, birden fazla metinde karşımıza çıkmakta, dolayısıyla seyrek olmaktan çıkmaktadır. Bu sözcükler günümüz Türk dillerinde de dağınık olarak (ağızlar dahil) karşımıza çıkmaktadır. Bu kısa yazımda söz konusu Eski Türkçe sözcüklerle günümüz Türk dillerinde yaşayan biçimlerini, esas olarak da Eski Uygurca kutlama metinlerinde geçen sözcükleri ele alacağım.

kirgin

TDA'nın 10. sayısında Tuvaca dolayısıyla yer verdiğim *kirgin* sözcüğü Eski Uygurca metinlerde de geçmektedir (🏞️, bak. Ölmez 2000). Daha önce yer vermediğim, ne yazık ki dikkatimden kaçmış olan sözcükle ilgili bilgileri aşağıdaki şekilde toplayabiliriz.

Eski Türkçe metinlerde seyrek olarak rastlanan sözcük bugün Tuvaca ve Kırgızcada görülür.¹ Kırgızca biçim için bak. Zieme 1987: 138. Sözcük Kırgızcada karşımıza çıkarken, deve ve devecilikle ilgili terimlerin zengin olduğunu sandığımız Türkmencede görülmez: *хөре гелме, буга гелме, гоца гелме, яла гелме* (bak. *Ulu Rusça-Türkmence Sözlük*, 510 c, *меука* altında).

Tarihi metinlerde karşımıza çıkan ilk örnek belki de *Divân*'daki örnektir (DLT 111 b, krş. Ölmez 2000: 134).

KIR-KIN **kirgin** “Rut of a stallion (*qaṭm al-fahl*).” :: BUT-RA' KIR-KINIY

* Makale içerisinde kullanılan, U ve Ch/U kısaltmasıyla alıntılanan Eski Uygurca metinleri dijital ortamda araştırmacıların kullanımına sunan *Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi ile Berlin Devlet Kütüphanesi / Prusya Kültür Varlıkları-Doğubilimleri Bölümü*'ne teşekkürü bir borç bilirim.

¹ Tuvaca örnekle ilgili olarak bak. Ölmez 2000: 134.

KIR-DIY **buğra kirgini kirdi** “The [camel] stallion was at rut (*daxala qaṭm al-fahl*).” CTD I 333.

سُرْكُنْ شَجَرْمِنْ شَجَرِ الْجِبَالِ ذَوْشَوَكٍ أَسْوَدَ اللَّوْنِ كَرَكِنْ هُوَ قَطْمُ الْفَحْلِ
يُقَالُ بُغْرَا كَرَكِنْ إِذَا دَخَلَ قَطْمُ الْفَحْلِ كَثُكُنْ أَشَاءَ طَعَامٍ غَيْرِ

Divan’dan sonra, Eski Uyğurca metinlerden bu söze ilk kez tanık getiren P. Zieme olmuştur. Kullanılan yazı tipi ve içerik itibarıyla bu tür kutlama metinleri DLT’ten daha sonraya, yani 11. yy. sonrasına aittir. Dolayısıyla sözcüğün görüldüğü en eski metin olarak DLT’ü kabul edebiliriz. Zieme Eski Uyğurca kutlama metinlerinden, yeni yılın gelişini kutlayan *mäñi bulzun*’da *kirgin*’e rastlar (Ch/U 6858, 22. satır).²



kirgin kirmiş buğra teg kükreyü “kızgınlık halindeki buğra gibi böğürerek”

Yine benzer içerikli, henüz yayımlanmamış bir metinde aynı ifade geçer: Ch/U 6166 (6. satır)³



kirgin kirmiş buğra teg “kızgınlık halindeki buğra gibi”

Zieme sözcüğü GT *kir-* “girmek” eylemi ile ilgili görür ve anlambilimi açısından Klasik Moğolcadaki *oro-* “girmek” eylemi ile karşılaştırır (Gy. Kara’ya göre) Zieme 1986: 138. Gerçekten de Lessing’in sözlüğünde *oru-* maddesi altında her iki anlam da görülür: “a) to enter, go or come into a place, b) to yield, give in; (...); to be in rut (of animals)” Lessing 620 a.

² http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/ch_u/images/chu6858versototal.jpg

³ Yeri gelmişken, metinden beni haberdar eden sayın P. Zieme’ye minnettarlığımı ifade etmek isterim http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/ch_u/images/chu6166versototal.jpg

Zieme ile benzer şekilde, Dankoff/Kelly çevirisinin dizin cildinde, hazırlayanlar *kirgin* sözcüğünü *kir-* “girmek” eylemi ile ilişkili gördükleri için söz konusu sözcüğe *kir-* eylemi altında yer verirler (CTD III: 106).

Gerçekte ise aynı yapıdaki sözcük (*kir-* + *-GIn*) Türkçede farklı bir anlamla yaşamaktadır: “**girgin** *s[ıfat]* Herkesle çabucak yakınlık kurarak işini yürütebilen TS 1983: 448 b.”; Kamus 1224 a: “**girgin** her yere sokulan, herkesle görüşen, şokulgan”; Redhouse 1610 b: “**girgin** 1. wheedling, coaxing; presuming. 2. who has won one’s confidence or familiar society; a favorite.”

Yukarıdaki Türkçe anlamlardan özellikle Redhouse ile Şemsettin Sami’nin sözlüklerinde yer verilen anlamlar bizi daha çok ilgilendirir: Cinsel anlamda kızgınlık halindeki hayvanlar, dışısının etrafında dolanacak, ona yaklaşacak, sokulgan bir tavır sergileyecektir. Bu açıdan her iki Osmanlıca sözlükteki anlamlar (özellikle Redhous’taki 1. anlam) bugünkü *girgin* ile Eski Türkçe *kirgin* arasında ilgi kurmamızı kolaylaştıracaktır.

Tarama Sözlüğü’ne göre 15. yy. metinlerinden *Terceman*’da da aradığımız sözcüğü görürüz (bak. TarS c. III, s. LIX): “**girgin olmak** erkek deve dışısını arzulamak: deve girgin olmak ya’ni erkek devenin gönül ve nefsi dışısına çekilip ziyade arzulamak ve kükremek”

Sözcük bu iki yazı dili, Kırğızca ve Tuvaca dışında Anadolu ağızlarında da tespit edilmiştir: *girgin* “(I) şubat ayında azan erkek deve (Balıkesir, Gaziantep, Kırşehir) DS 2083 a.

kirgin < *kir-gin* < *kir-* “girmek; *(hayvanlar için) kızgın olmak, dışısını arzulamak”

saka

Tarihî dönem metinlerde seyrek olarak karşımıza çıkan bir diğer sözcük ise Eski Türkçe *saka* (سَقَا) sözcüğüdür. Clauson sözcüğün tarihî dönem metinler içerisinde yalnızca bir kez DLT’te, günümüz dillerinden ise Kazakçada görüldüğünü belirtir:

saka: survives only (?) in NC Kzx. **sağa** (1) ‘in estuary’; (2) ‘the foot of a mountain’; (3) ‘the junction of the blade and hilt (of a knife, etc.)’. **Xak.** xı **saka:** *safhu*’l-cabal ‘the foot of a mountain’ Kaş. III 226. (Clauson 805 b)

منه الذی انرا الی انه ایضا هنالک عاتقوه و اینهم المنطقه سقاوه
سج الجبل سقاو الحجاز و اصله بتشديد القاف فحقف كاحقف قولهم

Clauson'un yalnızca bir kez *Dīvān*'dan verdiği örnek gerçekte Eski Uygurca *Altun Yaruk*'ta, S. Çagatay'ın yayımladığı bölümde geçer:

*näçä bar ärsär kuş käyik arıgka sakaka tayaklıg öz orunların kämişip ozdılar kaçdılar*⁴

Bu bölümün Çince Tripiṭaka'daki dengi ise şöyledir:

林野諸禽獸飛奔喪所依 “Die Tiere in den Wäldern und Einöden flo-
gen und liefen hin und her und verloren ihre Zufluchtsstätte.” (Çince metin
Taishō Nr. 665, s. 453 a26'ya, Almanca çevirisi Nobel 345'e göredir.)

saka sözü *Divan*'daki ve *Altun Yaruk*'taki örnek dışında Eski Uygurca Xuanzang Biyografisinin Çevirisi'nde en az iki kez geçer. Sözcüğün geçtiği bölümler ile Çince denkləri aşağıdadır:

Xuanzang Biyografisi'nin elimize ulaşan bölümleri arasında sözcüğün ilk geçtiği satır IV. bölümde 846. satırdır:

*bo tıltag[in s]akadaki käyikläär kişikä inantı , manular bōrilär ///sin tügdı*⁵
“(...) daher bekamen die Tiere der Wüste Vertrauen zu den Menschen;
Wildkatzen und Wölfe verliessen ihr ...” (Ht IV Toalster s. 90, 845-848,
çeviri için bak. s. 91, açıklama s. 225), krş. Çince metin Taishō 243 a29
由是野獸依人豺狼息毒

İkinci örneğimiz V. bölümde yer alır.

HtLen V 8.4-7: *sakalarta*⁶ *yazılarta kişi [äti]*⁷ *ügülür*⁸ , *kısıllard[a]*
arkularda kişi kanı akar

Taishō'ya göre Çince metin ve çevirisi şöyledir:

- 4 S. Çagatay 1945: 116; Çagatay daha o dönem sözcüğü *Divan*'daki biçim ile karşılaştıır ve "dağın eteği" anlamını verir “(...) Nece kuş geyik var ise ormana, dağın eteğine saklanmış, yerlerini bırakıp geçtiler, kaçtılar” (Çagatay 1945: 117); S. Çagatay'ın yayımından çok az farklı olan buradaki metin C. Kaya yayımına dayanmaktadır (UAY 630.22-631.2)
- 5 Uygurca metin Toalster'e göredir. Buradaki *tügdı* okuyuşu bir ihtimalle *tük(ä)di* ye-rine eksik yazım da olabilir, krş. Çince metin 息 *xi* “to stop, to put a stop to” G. 4034.
- 6 Eski Uygurca için bir ikileme saymamız gereken *saka* yazı Çince metinde 原野 *yuanye* “waste land, wilderness, moor, field, plain” karşılığı kullanılır (Nelson 825.11 *genyu /harano/* ~ 4814.10 *nohara*)
- 7 kayıp olan sözcüğün [ät] olarak tamamlanışı için krş. Çince metin 肉 *rou* “et”.
- 8 *ügül-* = 積 *ji* “to gather together, to accumulate” G. 831.

原野積人之肉川谷流人之血 “Human corpses piled up in the wilderness, and human blood flowed in the rivers and valleys.” (T 247a16, Li Rongxi, s. 143)

Altun Yaruk'ta ve Xuanzang Biyografisi'nde geçen *saka* Çince metinde düzenli olarak 野 *ye* “boş alan, ekilmemiş alan, harap tarla, düzlük vb.” anlamlara gelmektedir (G 12 989). Çince denkliği ilk tespit eden Toalster olmuştur (Ht IV, Toalster s 225).

Xuanzang Biyografisi'nin VI. bölümünde yer alan bir boşluğun Çince metinle karşılaştırılması durumunda *[sa]ka* şeklinde tamamlanması düşünülebilir: Burada yer alan *///ka* Çince metinde 野 *ye*'ye denk gelmektedir:⁹

HT VI 402-05 (HtLen VI 15.21) *oğgurak bar öñdä //kaða küzädmäk ädrämläri [a]nta turup t(ä)rk t(a)vrap [iʃ] yumuş kalmakları*

Taishō'ya göre Çince metin ve çevirisi 必有牧野之功昆陽之捷 “Gewiß wird es ein Erfolg wie in Muye [durch Zhou-König Wu] und ein Sieg wie in Kunyang [durch Liu Xiang der Späteren Han] werden.”¹⁰ (T. 253 b26-7).

Mayer, Takata'ya dayanarak, (Eski Uyğurca metinde *öñde ///da*'ya denk gelen) Çince 牧野 *muye*'nin Zhou hakanının zaferi izlemek için kullandığı bir mekan, seyir yeri olarak tanımlar: “Muye ist der Schauplatz des Sieges unter Führung des Zhou-Königs Wu (周武王) über den letzten Herrscher der Yin 殷 /Shang, Zhou 紂 (Takata, S. 147, A.18)”.¹¹

Sözcüğün kökeni konusuna gelince, Eski Uyğurca metinlerde çok seyrek, Divan'dan sonra ise hemen hemen hiç görülmemesi, günümüz Türk dillerinden yalnızca bir tanesinde, Kazakçada görülmesi, yabancı kökenli olması ihtimalini akla getirebilir. Sözcükle ilgili yeni bilgilerin yeni yayınlarla artacağını sanıyorum.

⁹ Buradaki tamamlamada karşımıza çıkan güçlük, Eski Uyğurcada *öñ*'den hemen sonra gelen *///ka*'nın Çincesinde “karşı, zıt” anlamının da bulunmasıdır (= *[ar]ka*?), krş. Nelson 4814 “field, plain, the opposition”. Bu ihtimali düşünmemize neden olan bir başka gerekçe de Çince 野 *ye*'nin metinde her zaman *saka* olmamasıdır: HtPar IV Toalster s. 28, 233-234: <*munta*>*dın kedin* <*küntiün*> <*buluŋça*> *ulug* <*bärk arıg ara*> (...) = CIEN IV 243 a5 從此西北經大林暴獸之野; HtLen V 19-22: *kedin küntiün buluŋdın ulug arıg içintä yorıyü yeti küntä kauşambi balıkka tägdı* = CIEN V 249 b5 西南大林野中行七日到橋賞彌國; HtLen V 74.1-3: *odun han ... körüp , siz nä kişi s[iz] ... [ya]lŋuzın bo bärk arıg içintä [tur]ag tutup , nägü kılur siz (...)* = CIEN V 251 b16-17 王聞親往觀其容止問曰爾何人獨栖林野.

¹⁰ Almanca çeviri Mayer 2001: 25'e göredir.

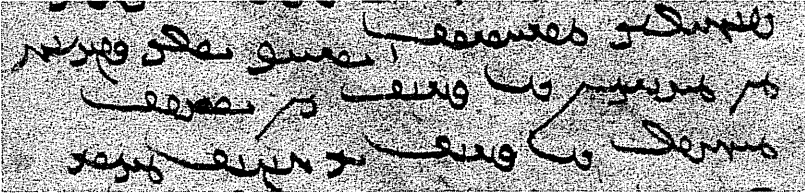
¹¹ Mayer, Cien VI s. 25, 100. dipnot.

täşgüt:

Eski Uyğurca Kutlama metinlerinden hasada ilişkin iki metinde (Ernte 1 ve Ernte 2) birer kez geçen *täşgüt* (~~Delmek~~) sözcüğü öteki Uyğurca metinlerde karşımıza çıkmaz. Metni yayımlayanların sözcüğü soru işaretiyle “bohrerhersteller (matkap/burgu üreten)” şeklinde çevirdiklerini görürüz (E1.56 ve E2.17).

Sözcüğün yapısına değinen Zieme, *täşgüt*’ün bir ihtimalle *täş*- “delmek, deşmek, delik açmak” eyleminden {GUT} ile türemiş bir ad olabileceğini belirtir (E1, dipnot 56, s. 1287-128). Sözcük her iki metinde de benzer bir bağlam içerisinde geçer:

üdi bolmuşta tägirmänkä barıp m(e)n ögüp täşgütkä barıp är kılıp (E1: 55-56) “wenn die Zeit der Mahd gekommen ist, geht man zur Mühle und mahlt Mehl, geht man zum Bohrersteller (?) und stellt Bohrer her, (...)” (E1, s. 118). [“Vakti geldiğinde değirmene gidip un öğütüp, matkapçıya gidip delik açtırıp (?)”].¹²



E2 metninde geçen ifade de neredeyse E1 ile aynıdır, en önemli fark, *täşgüt* sözcüğünün burada yarım olmasıdır: [*täşgü*]! E2: 17.

Sözcüğe -(U)t ekinde yer veren M. Erdal, *täşgüt* sözcüğünü Eski Türkçe *täş*- “delmek, deşmek” ile değil de *täg-iş*- “değişmek” ile ilgili görerek “değişme” anlamını verir. Bu anlam metne de uymaktadır. M. Erdal, sözcüğün Buddhist Uyğur metinlerindeki anlamı ile dindışı Uyğur metinlerindeki anlamını ayırt etmiş, Ernte 1’de geçen biçimin bir ihtimalle Buddhist metinlerdeki *täşgüt* sözcüğünün yer değiştirmiş biçimi olan *täşgüt* olabileceğini belirtir (ayrıntı için bak. OTWF 3.108, s. 312).

Sözcük daha sonra yayımlanan metinlerde, Buddhist bir içerikle birkaç kez daha görülür: Altun Yaruk, Xuanzang Biyografisi, Abhidharma etc; yine *Dīvān*’da da sözcüğe bir kez rastlarız (“bedel, karşılık, ivaz” DLT 114 a)¹³; bütün bu örnekler için Erdal ve Yakup’un anılan çalışmalarında yeterli açıklama yer almaktadır. Bütün bu örnekleri değerlendiren A. Yakup, Ernte

¹² <http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/u/images/u5337seite1.jpg>

¹³ *Dīvān*’daki örnek için bk. DLT 114 a.

1'de görülen örneği Yeni Uygurcanın Turfan diyalektinde (Lükçün, Turfan, Piçan, Tuyuk, ve Say Kariz yerleşimlerinde) tespit eder. Bugün hala aynı bölgede, aynı biçimde, *täşgüt* biçimiyle yaşamaktadır. Dikkat çekici olan Eski Uygurca Hasat Kutlaması metninde sözcüğün -gş- > -şg- biçimiyle yer alması ve bu biçimin aynıyla yine aynı bölgede kullanılmaya devam etmesidir. A. Yakup'un tespit ettiği bu örnek, Yeni Uygur diyalektlerinin Eski Uygurca çalışmaları açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Sözcüğün bugünkü anlamları "iş değişimi, tarla işinde yardımlaşma" anlamlarındadır. Bu anlam da Eski Uygurca metine tam olarak uymaktadır.

Ernte 1 ve 2'deki anlamla Buddhist Uygurca metinlerdeki anlamlar farklıdır. Buddhist metinlerdeki biçimler esas olarak "değişim, dönüşüm, başkalaşma" anlamlarındadır; dini içeriği o denli yoğun olmayan, günlük halk diline ait hasat metinlerinde görülen, -gş- > -şg- değişimine uğramış biçimler bugünkü Uygur diyalektleriyle de tam olarak örtüşmektedir (ayrıntı için bak. A. Yakup 2002: 94).

Yukarıdaki örneklerle Anadolu ağızlarından da yeni veriler ekleyebiliriz. Ancak Anadolu ağızlarındaki biçimler aynı eylem gövdesinden bir başka ekle, -(I)k ekiyle türemiştir. Anadolu ağızlarında konumuzla ilgili sözcükleri şöylece sıralayabiliriz:

değişik (II) 1. *değiş dokuş* "değiş tokuş, mübadele, alışveriş", 2. ödünç süt alıp verme (DS IV: 1402 b, 1402 a); **değişik etmek** iki erkek bir diğerrinin kız kardeşiyle evlenmek. (DS IV: 1402 b)¹⁴; **deniş** iş yardımlaşması (DS IV: 1424 b); **denişmek** (I) bir yerde gerekli işleri ve hareketleri yapabilmek, her bakımdan idare etmek (DS IV: 1424 b).

Anadolu ağızlarındaki bu verilere *Derleme Sözlüğü*'ne girmeyen, tam da Eski Uygurcadaki anlamla bir olan, Uçhisar (Nevşehir) ağzına ait şu verileri ekleyebiliriz:

değişik "mübadele, iş mübadelesi, kırsal yaşamdaki işlerde / tarım işlerinde tek kişiyle yapılamayan işlerde dönüşümlü yardımlaşma" ve *deniş*

¹⁴ Bu anlam için ayrıca krş. TarS II 1044: *değişik*; yine TarS 1044'teki *değiş eylemek* "mübadele eylemek" de söz konusu ET *täşg-* eyleminin türevidir; Harezmi Türkçesi, Mukaddimetü'l-Edeb Tercümesi'nde de aynı sözcük geçer: *teşik aldı nerseni nersedin, aldı nerseni nerse ornıa* (Yüce 1988: 68, 178.1). Yüce sözlükte "değişik" anlamını verir (185 a), ancak şu ana kadar değindiğimiz veriler göz önünde bulundurulursa yazma nüshasını görmediğim metni bir kez Arapça ve Farsçasıyla karşılaştırıp yukarıdaki anlamlarla uyuyup uyuşmadığına, "ödünç; mübadele" karşılığında geçip geçmediğine bakılabilir.

gétmek “bir komşunun / tanıdığın bağ ve tarla işine gitmek”; bu tür işlerde para ödenmez, bir çeşit iş takası, mübadelesi söz konusudur, bir komşusunun işine giden kişi, yaptığı işten para beklemez, istemez, ancak karşılığında komşunun da benzer bir işte kendisine yardımı beklenir. Bu tür *değişik* işleri özellikle kısa bir sürede tamamlanması gereken, ekim/dikim, hasat, bağ bozumu, ekmek yapılması gibi işlerde söz konusudur. bu haliyle Uçhisar ağzındaki *değişik* Eski ve Yeni Uygurca *täşgüt*’e anlamca tam olarak uy-maktadır.

Yukarıda *Derleme Sözlüğü*’nden verilen örnekler Uçhisar ağzındaki örneklerle daha açık, anlaşılır hale gelmektedir. *Derleme Sözlüğü*’nde “dönü-şümlü / mübadeleli çalışmak” anlamıyla ve *-n-* ile verilen *denişmek*’in tam anlamı herhalde benim burada verdiğim anlamla doğrudan ilgili olsa gerek: *denişmek* (I) bir yerde gerekli işleri ve hareketleri yapabilmek, her bakımdan idare etmek (DS IV: 1424 b,).

täşgüt < *täşgüt* < *täg-iş-üt* < *täg-iş-* “değişmek, mübadele eylemek”

tuluk

Ernte 2’de “silindir şeklindeki taş, bir tür loğ” anlamıyla *tuluk* sözü geçer (E2.16): *tosın udlarıg kälürüp tulukka linkä koşturup* “Die wilden Rinder bringt herbei, an den Steinroller (Hend.) spannt sie an!” E2.16. satır, 37-38. dizeler (Molnár/Zieme 1989).



Aynı sözcük bir kez de Buddhist metinlerde, cehennem tasvirlerinde geçer (bak. Clauson 495 b). Molnár Á. aynı sözcüğü ele aldığı çalışmasında günümüz Uygur diyalektlerinden, Gulca ağzından da örnek verir (bak. Molnár 1980). Yine A. Yakup, hasat metinlerini ele aldığı çalışmasında Turfan diyalektinden, en az birkaç yerleşim biriminden örnekler verir (Yakup 2002: 111).

Sözcük, İç Anadolu ağzlarında biraz daha farklı bir anlamda yaşamaktadır: *tuluk* “60-70 cm. yüksekliğinde, 7-8 cm kalınlığında, 25-30 cm. yarıçapında, silindir biçiminde tuf kayaya oyulmuş silindir biçimindeki taş”. *tuluk* İç Anadolu’da, özellikle tuf kayaların yaygın olduğu Kapadokya bölgesinde (örneğin Uçhisar’da: *tuluḥ*) tereyağı çıkartmak amacıyla yoğurdu biriktirmek, saklamak için kullanılır. Günlük olarak yoğurt bu küpün içerisine dökülür ve üzerine bozulmaması için tuz serpilir, daha sonra küpün ağzı bir bezle kapatılır. Bu işlem *tuluk* dolana kadar sürdürülür. Daha sonra biriktirilen yoğurttan tereyağı çıkartılır. Sözcüğü, bugün yazı dilinde de kullanılan *tulum* ile

kariştirmamak gerekir, benzer işleve sahip gereçleri ifade eden her iki sözcük, iki ayrı yapım ekiyle türetilmiştir.

Derleme Sözlüğü de sözcüğe aynı şekilde, bol tanıkla yer verir: *tuluk* 1. pekmez, peynir, yağ vb. şeyler koymaya yarayan ya da yayık olarak kullanılan deri, tulum, 2. ağaç yayık (DS X 3988 a-b).

Derleme Sözlüğü, *tuluk*'un esas olarak "deri" veya "ağaç"tan olduğunu ifade eder. Kapadokya bölgesinde ise yörenin imkanlarından yararlanılarak söz konusu silindir taştan ve silindir şeklinde yapılmıştır.

Sözcük, Eski Osmanlıcada, XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadarki metinlerde yaygın olarak, *tuluk*, *tulguk*, *dulkuk*, *duluk* biçimleriyle görülür (TarS V: 3850). Eski Osmanlıca *tulguk* ~ *dulkuk* biçimleri Türkçedeki biçimin en eski biçiminin *tul-guk* olarak çözümlemesi gerektiğini göstermektedir.

Clauson *tul-* eylemi için HT V ve *Dīvān*'dan örnek verir (Clauson 491 a, *tuldur-* 495 a). Ancak *Dīvān*'da *vav* ile harekelenmiş ve *tul-* okunmuş olan sözcüğü Dankoff/Kelly *tal-* olarak okur (CTD I: 399); aynı okuyuş ve düzelti, Clauson'un "tek örnek" olarak yer verdiği *tuldur-* (**tul-dur-*) eylemi için de geçerlidir, Dankoff/Kelly yayınında bu okuyuş da *taldur-* olarak düzeltilir (CTD II: 49). Dolayısıyla, Clauson'da B. Atalay çevirisine dayanan verileri hayalî kabul etmek gerekecektir.

أَرْتَعَقِي أَذْرِي بِلَا تَلْدِي 'AR· TUBIQ·NIY 'AD·RIY BILA' TULDY *är topıknı adrı bilä taldı* "[The man] struck (*daraba*) the ball with a forked stick." (DLT 138 a; CTD I: 399; CTD yayınındaki *q* ve kimi *i*'ler burada *k* ve *t*'dir.)

Eski Uyğurcada biçimlerle Eski Osmanlıca örnekleri, aynı kökten (*tul-*) türemiş benzer işleve sahip iki ayrı sözcük olarak kabul etmek gerekecektir: *tuluk* < *tul-uk* ve < *tulguk* < *tul-guk*.

Kaynaklar

- Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford 1972.
- CIEN VI = Mayer, Alexander Leonhard, *Xuanzangs Leben und Werk, Teil 6, Cien-Biographie VI*, Wiesbaden 2001.
- CTD III = Dankoff, Robert, James Kelly, *Maḥmūd al-Kāšgarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān luḡāt at-Turk)*. I-III, 1982, 1984, 1985.
- Çağatay, Saadet, *Altun Yaruk'tan İki Parça*, AÜ DTCF yay, Ankara 1945.
- Derleme Sözlüğü*, TDK Ankara, IV, 1969; VI 1972; X, 1978.
- DLT, *Dīvān* = Kâşgarlı Mahmud, *Dīvānū Lûgati't-Türk*, Tıpkıbasım/Facsimile, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- E1 = Zieme 1975

- E2 = Molnár, Ádám, Peter Zieme, "Ein weiterer uigurischer Erntesen", *Altorientalische Forschungen*, 16 (1989)1: 140-152.
- Erdal, Marcel, *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon*. Volume: I-II, Wiesbaden 1991.
- G = Giles, Herbert A., *A Chinese-English dictionary*. Shanghai-London 1912.
- Ht IV = Toalster, John Peter Claver 1977: *Die uigurische Xuan-Zang-Biographie*, 4. Kapitel mit Übersetzung und Kommentar. Diss. phil. Universität Gießen
- HT VI = Ölmez
- HT VII = Röhrborn, Klaus, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie*. VII. Wiesbaden 1991.
- HtLen = Tuguşeva, L.Yu., *Uygurskaya versiya biografii syuan'-tszana*. Moskva 1991.
- Kamus: Ş. Sāmī, *Kamus-i Türkī*, H. 1317, İstanbul.
- Lessing, Ferdinand D. (yay.), *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley / Los Angeles 1960.
- Li Rongxi, *A Biography of the Tripiṭaka Master of the Great Tang dynasty. Translated from the Chinese of Śramaṇa Huili and Shi Yancong (Taishō, volume 50, number 2053)*. Berkeley/California 1995.
- māṅi bulzun = Zieme 1986
- Molnár, Ádám, "An Agricultural Term in an Old Uighur Description of Hell", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1980, 34: 163-170.
- Nelson, Andrew N., *The Modern Reader's Japanese-English Character Dictionary*, 36th printing, Tokyo 1992.
- Nobel, Johannes, *Suvarnaprabhāṣasottamasūtra. Das Goldglanz-Sūtra, ein Sanskrittext des Mahāyāna-Buddhismus*. I. Band. -tsing's chinesische. Leiden 1958
- Ölmez, Mehmet, "Tuvacanın Eskiliği Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları*, 10 (2000): 133-138.
- , *Die alttürkische Xuanzang-Biographie*. VI. (hazırlanmakta).
- Pal'mbah, A. A., *Tuvinsko-russkiy slovar'*, Moskva 1955.
- Räsänen, Martti, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*. Helsinki 1969; *II Wortregister* 1971 (haz. I. Kecskeméti).
- Redhouse = Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890.
- Taishō shinshū daizokyo* (yay. Takakusu J., Watanabe K.), Tokyo, 1924-1935.
- TarS = *Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, II 1965, III 1967, V 1971, Ankara.
- TS = *Türkçe Sözlük*, I-II, Genişletilmiş 7. Basım. TDK, Ankara 1983.
- Ulu Rusça Türkmençe-Sözlük, II, p-ya*, Türkmenistan SSR ıllımlar Akademiyası, Moskva 1987.
- UAY = Kaya, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara 1994.
- Yakup, Abdurishid, "Old Uyghur lexemes preserved in the Turfan-Qomul dialect of Uyghur: The case of two "Erntesege" text", *Turkic Languages*, 6, 2000: 81-120.
- Yüce, Nuri, *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara 1988.
- Zieme, Peter, "Ein uigurischer Erntesege", *Altorientalische Forschungen*, 3 (1975): 109-143.
- , "Māngi Bulzun! Ein Weiterer Neujahrsege", *Türk Kültürü Araştırmaları* (24:1), *Emel Esin'e Armağan*. (1986): 131-139